

ti ještě existovaly. Francie měla státní náboženství, jehož kněží nebyli pouze privilegovaní, tak jak ještě stále jsou v některých aristokratických zemích, nýbrž jednostranně panovační. Církev, vlastník části území jako ve středověku, zasahovala do vlády.

Ve Francii nicméně všechno již dávno směřovalo k demokracii. Kdo by se nedal ovlivnit vnějším zdáním a představil si stav morální nemohoucnosti, do níž upadl klérus, chudnutí a úpadek šlechty, bohatství a vzdělanost třetího stavu, už existující jedinečné rozdělení pozemkového majetku, velké množství středních majetků, malý počet velkých majetků, kdo by si připomněl teorie hlášané v této době, zásady mlčky, avšak téměř všeobecně připomínané, kdo by shromáždil z jednoho hlediska všechny tyto rozmanité skutečnosti, musel by nutně dojít k závěru, že tehdejší Francie se svou šlechtou, svým státním náboženstvím, svými zákony a svými aristokratickými zvyklostmi byla již celkem vzato státem v Evropě nejopravdověji demokratickým a že Francouzi na konci osmnáctého století svým sociálním stavem, svým občanským zřízením, svými idejemi a svými mravy daleko předběhli ty dnešní národy, které nejviditelněji směřují k demokracii.

DRUHÁ ČÁST

Francie osmnáctého století se k Francii naší doby nepřibližovala jen rovností. Už tehdy se objevovaly mnohé další rysy národní fyziognomie, které považujeme za nové.

Obecně lze říci, že pro nastolení a trvání systému lokální správy je nejpříznivější aristokracie.

Na každém z mnoha různých míst území obydlého aristokratickým národem se vždy najde jeden nebo více jednotlivců přirozeně nadřazených ostatním rodem nebo bohatstvím, kteří se ujmou vlády nebo ji přijímají. Ve společnosti, kde panuje rovnost životních podmínek a kde si občané jsou navzájem téměř rovni, považují za přirozené

pověřit všemi podrobnostmi správy samu vládu, která jediná ještě vyčnívá nad davem a přitahuje na sebe pozornost. A i kdyby se jim nezdálo vhodné vládu tímto úkolem pověřit, většinou je k tomu donutí jejich individuální slabost nebo potíže, které jim působí neschopnost navzájem se dohodnout, a pak jsou nuceni ji snášet.

Je pravda, že když národ jednou přijal princip suverenity lidu, je v něm rozšířeno vzdělání a zkultivována věda o vládě a když jsou mu známy nedostatky příliš centralizované správy, setkáváme se často s tím, že se občané z provincií a měst snaží vytvořit ze svého středu kolektivní moc, která řídí jejich vlastní záležitosti. Někdy se také nejvyšší moc, klesající pod tíhou svých výsad, snaží veřejnou správu decentralizovat a více nebo méně moudrými opatřeními usiluje na různých místech území o umělé vytvoření jakési volené aristokracie. Demokratický národ se instinktivně dává strhnout k centralizaci. K provinčním institucím dospívá pouze úvahou. Takto založená provinční svoboda je však vždycky vystavena velkým rizikům. V aristokratických státech provinční vláda často existuje navzdory centrální moci, která nikdy necítí potřebu udržovat ji při životě.

V demokratických státech je lokální vláda často výtvořem ústřední moci, která snáší, že je jí odnímáno několik jejích výsad, nebo se jí sama dobrovolně zbavuje.

Přirozená tendence, která vede demokratické státy k tomu, aby centralizovaly moc, se hlavně objevuje a roste velmi zjevně v obdobích sporů a přechodu, kdy oba principy zápasí o řízení státních záležitostí.

V okamžiku, kdy se lid začíná stávat mocí a zjišťuje, že šlechtici řídí všechny lokální záležitosti, útočí proti provinční vládě nikoliv pouze jako vládě provinční, nýbrž především jako aristokratické. Jakmile je lokální moc vyrvána z rukou aristokracie, jde o to, komu ji svěří.

Ve Francii to nebyla pouze ústřední vláda, nýbrž král, kdo byl výlučně pověřen touto mocí vykonávat. To souvisí s příčinami, které je dobré připomenout.

Domnívám se, že demokratická část společnosti pociťuje přání správu centralizovat, jsem však dalek toho předpokládat, že jí její přání vede přirozeně k tomu, aby ji centralizovala do rukou samého krále. To záleží na okolnostech. Pokud bude jeho volba svobodná, lid vždy raději svěří administrativní moc nějakému shromáždění nebo úředníkovi, kterého sám zvolí, než panovníkovi, který stojí mimo jeho kontrolu. Tato svoboda mu však často chybí.

V okamžiku, kdy začíná pociťovat svou sílu a chce se pozvednout, je demokratická část společnosti složena pouze z množství jednotlivců stejně slabých a stejně neschopných izolovaně bojovat proti velkým individuálním šlechtickým osobám. Pociťuje instinktivní přání vládnout a nemá přitom žádný nástroj vládnutí. Tito jednotlivci, kteří jsou kromě toho velmi rozptýleni a zcela neschopni se spojit, pociťují instinktivně potřebu najít někde mimo sebe a mimo aristokracii už upevněnou sílu, kolem níž by mohli spojit své úsilí, aniž by byli nuceni shodnout se, a tímto spojením dosáhnout moci, která každému z nich chybí.

Protože však demokracie ještě není zakotvena v zákonech, je vedle aristokracie jedinou již upevněnou mocí, které by lid mohl použít jako svého zmocněnce, panovník. Mezi panovníkem a šlechtici existuje nepochybně přirozená analogie, nikoli však úplná identita. I když jsou jejich záliby podobné, jejich zájmy se často rozcházejí. Národy, které směřují k demokracii, začínají tedy obvykle posílením atributů královské moci. Panovník zde vyvolává méně závisti a méně obav než šlechtici. A ostatně, v době revoluce jde často jen o to vyměnit držitele moci, i kdyby se měla odebrat jednomu nepříteli a svěřit jinému.

Anglické aristokracii se zdařilo mistrovské dílo, že dokázala tak dlouho přesvědčovat demokratické třídy společnosti, že společným nepřitelem je panovník, až se jí takto podařilo stát se jejich reprezentantem, místo aby zůstala jejich hlavním protivníkem.

Zpravidla teprve poté, co za pomoci králů zcela zničil aristokracii, pomyslí demokratický národ na to, aby po nich žádal účty z užívání moci, kterou jim dovolil uchopit. A snaží se dostat je do závislosti na sobě nebo přenést autoritu, kterou je obdařil, na závislé mocenské útvary.

Avšak dokonce i poté, co se demokratickým třídám společnosti podařilo přenést administrativní moc do rukou svých skutečných představitelů a snaží se rozdělit její vykonávání, je pro ně často velmi obtížné toho dosáhnout, a to buď pro nesnáze, které vždycky vznikají při snaze zbavit autority ty, kdo ji mají v rukou, nebo pro nejistotu, jak poznat, komu autoritu svěřit.

Demokratické třídy nacházejí mezi sebou vždy poměrně velký počet vzdělaných a schopných lidí, z nichž mohou sestavit ústřední politické shromáždění nebo centrální správu. Může se však stát, že nenajdou dostatečné množství lidí, z nichž by bylo možno sestavit provinční útvary. Může se i stát, že lid v provinciích nebude chtít, aby mu vládla aristokracie, a že ještě nebude s to vládnout si sám. Při čekání na tento okamžik bude možno svěřit výkon správní moci pouze ústřední autoritě.

Trvá to ostatně dosti dlouho, než národ vyproštěný z rukou aristokracie pocítí potřebu a dostane chuť centralizovat moc.

Ve státech, které byly dlouho ovládány aristokracií, má každý příslušník nižších tříd téměř od narození návyk hledat vedle sebe někoho, kdo v něm dokáže zásadně vyvolat strach a závist. Současně si navyká považovat ústřední moc za rozhodčího, který stojí přirozeně mezi ním a jeho domácím utlačovatelem, a je veden k tomu, aby jí připisoval velkou převahu vzdělání a moudrosti.

Tyto dva dojmy přežívají příčiny, které je vyvolaly.

Ještě dlouho po tom, co byla aristokracie zničena, dívají se občané s jakýmsi instinktivním strachem na všechno, co se vedle nich zvedá. Jen stěží připouštějí, že by bylo možné setkat se v jejich prostředí se schopností nebo nestranností justice a s úctou k zákonům. Žárlí na své sousedy, kteří jsou jim

nyní rovni, když dříve stáli výše než oni. Nakonec začínají pochybovat o sobě samých, a když už nepovažují centrální vládu za oporu proti tyranii šlechty, vidí v ní stále ochranu před svými vlastními prohřešky.

A tak národy, jejichž sociální stav se stává demokratickým, začínají téměř vždycky centralizací moci v samotném panovníku. Když později najdou potřebnou energii a sílu, rozbíjejí *nástroj* a přenášejí stejné výsady do rukou autority, která závisí na nich samých. Jsou silnější, lépe organizovaní a vzdělanější a vynakládají nové úsilí: odnímají svým hlavním zástupcům jistou část administrativní moci a svěřují ji sekundárním mandatářům. Přirozená cesta, po níž kráčeji společnosti, které jsou svým sociálním zařazením, svými idejemi a svými mravy strhávány k demokracii, se zdá být instinktivní a tak říkajíc vynucená.

Ve Francii záviselo rozšiřování královské moci nad všemi objekty veřejné správy na zrodu a postupném rozvoji demokratických tříd. Podle toho, jak se životní podmínky vyrovnávaly, pronikal král hlouběji a běžněji do místní správy. Města a provincie ztrácely svá privilegia nebo je postupně zapomínaly užívat.

Lid a příslušníci třetího stavu přispívali ze všech sil k těmto změnám a často se dobrovolně zříkali svých vlastních práv, pokud je náhodou měli, aby napomáhali úpadku práv šlechtických. Provinční vláda a moc šlechty tedy slábly stejným způsobem a ve stejné době.

Francouzští králové této tendenci pomáhali překvapivě podporou, kterou po staletí poskytovali právníkům. V zemi, kde existuje šlechta a klérus jako privilegované stavy, které mají v rukou část vzdělanosti a téměř všechno bohatství státu, jsou přirozenými vůdci demokracie právníci. Až do okamžiku, kdy francouzští právníci začali aspirovat na to, aby ve jménu lidu sami vládli, aktivně pracovali na zničení šlechty ve prospěch trůnu; bylo je vidět, jak se s nekonečnou dovedností a jedinečnou snadností zapojují do despotických snah králů. To není ostatně specifické pro Francii a můžeme

věřit, že tím, že sloužili královské moci, postupovali francouzští právníci podle instinktů své vlastní přirozenosti, právě tak jako vyjadřovali zájmy třídy, jejímiž vedoucími se náhodou stali.

Podle Cuviera³ nutně existuje vztah mezi všemi částmi organizovaného tělesa, takže člověk, který se setká jen s některou jeho částí, je schopen rekonstruovat celek. Stejná analytická práce by mohla posloužit k poznání většiny obecných zákonů, které všechno řídí.

Kdybychom pozorně zkoumali, co se stalo ve světě od doby, od níž si lidé pamatují události, zjistili bychom bez potíží, že ve všech civilizovaných zemích najdeme téměř vždy po boku despoty, který rozkazuje, nějakého právníka, jenž koordinuje svévolná a neuspořádaná panovníkova přání a dává jim právní formu. Právníci ke všeobecné a neohraničené lásce k moci, která je králům vlastní, připojují zálibu v metodě a znalosti detailů vlády, které jsou zase vlastní jim. Králové dovedou přinutit lidi k dočasné poslušnosti, právníci ovládají umění, jak u nich dosáhnout téměř dobrovolně poslušnosti trvalé. Jedni poskytují sílu, druhí právo. První směřují ke svrchované moci svévolně, druhí legálně. V bodě, v němž se setkají, vzniká despotismus, který stěží nechává dýchat humanitu. Ten, kdo zná pouze ideu panovníka bez ideje právníkovy, zná pouze jednu část tyranie. Aby bylo možno pochopit celek, je nutno mít současně na mysli obě části.

Nezávisle na obecných příčinách, o nichž jsem právě mluvil, existovalo více příčin nahodilých a sekundárních, které bránily soustředění veškeré moci v rukou krále.

Paříž brzy získala v království výjimečné postavení. Ve Francii existovala významná města, ale bylo v ní možno najít pouze jediné velkoměsto, a to byla Paříž. Od středověku se Paříž pozvolna stávala centrem vzdělanosti, bohatství a královské moci. Centralizace politické moci v Paříži neustále zvyšovala význam města a jeho rostoucí velikost zase usnadňovala koncentraci moci. Král přitahoval veřejné záležitosti do Paříže a Paříž přitahovala veřejné záležitosti ke králi.

Francii kdysi tvořily provincie získané smlouvami nebo dobyté vojensky, z nichž každá si dlouho zachovávala zvláštnost ve vztahu k ostatním provinciím. Jak se ústřední moci dařilo podřizovat tyto rozdílné části území témuž správnímu systému, začaly se rozdíly, které bylo možno mezi nimi pozorovat, pomalu stírat a ústřední moc současně mnohem snadněji rozšiřovala sféru své činnosti na všechny části země. Tak národní jednota usnadňovala jednotu vlády, a jednota vlády prokazovala služby jednotě národa.

Na konci osmnáctého století byla Francie ještě rozdělena na dvaatřicet provincií. Trináct parlamentů zde vykládalo zákony rozdílným a suverénním způsobem. Politická zřízení těchto provincií se mezi sebou značně lišila. Jedny si zachovaly jakousi národní reprezentaci, jiné jí byly ještě zbaveny. V jedněch se postupovalo podle feudálního práva, druhé se řídily právem římským. Všechny tyto rozdíly byly povrchní a tak říkajíc vnější. Celá Francie měla již popravdě řečeno jedinou duši. Tytéž ideje proudily z jednoho konce království na druhý. Platily zde tytéž zvyklosti, byly hlásány tytéž názory; lidský duch, všude podněcován stejným způsobem, směřoval všude jedním směrem. Stručně řečeno: Francouzi se svými provinciemi, svými parlamenty, rozmanitostí svých civilních zákonů a bizarní růzností svých zvyklostí tvořili evropský národ ve všech svých částech, bezesporu dobře provázaný a zcela schopný pohybovat se v případě potřeby jako jeden muž.

Ve středu tohoto velkého státu, složeného z tak homogenních prvků, stála královská moc, která, poté co se zmocnila řízení velkých záležitostí, aspirovala už na reglementaci záležitostí nejmenších.

Všechny silné mocnosti se pokoušejí centralizovat správu, daří se jim to však více nebo méně, podle jejich vlastní povahy.

Nachází-li se převládající síla v nějakém shromáždění, je centralizace spíše zdánlivá než skutečná a může se vykonávat pouze v zákonech. Zákony však nemohou předvídat všechno, a i kdyby všechno předvíдалy, mohly by být uváděny v chod pouze jistými činiteli a za pomoci trvalého dozoru,

jehož není legislativní moc schopna: shromáždění centralizují vládu, nikoliv správu.

V Anglii, kde má parlament právo zasahovat do téměř všech záležitostí společnosti, velkých právě tak jako malých, je správní centralizace málo známa a státní moc ponechává zkrátka individuální vůli velkou nezávislost. Mám za to, že to nevyplývá z přirozené umírněnosti ze strany tohoto velkého útvaru. Nebere ohledy na lokální svobody proto, že je respektuje, nýbrž proto, že jako legislativní moc nemá k dispozici nejučinnější prostředky podmanit si je.

Když se naopak převažující síla nachází ve výkonné moci, když člověk, který přikazuje, má současně schopnost prosadit bez potíží svou vůli až do nejmenších podrobností, pak může tato ústřední moc rozšířit postupně svou činnost na všechny záležitosti nebo přinejmenším není v její vlastní činnosti nic, co by ji omezovalo. V národě, u něhož je všechno přirozeně zaměřeno do centra, kde žádný občan není schopen postavit se individuálně na odpor, kde by se větší skupina nemohla legálně ve svém odporu spojit, kde se konečně všichni, protože mají téměř stejné zvyklosti a stejné mravy, snadno podřizují obecným pravidlům, nelze říci, kde jsou hranice správní tyranie, ani proč by se jí nepodařilo podříditi si i záležitosti rodin, když ovládla řízení velkých státních zájmů.

Takový byl před rokem 1789 obraz Francie. Královská moc se zde už, ať přímo nebo nepřímou, zmocnila řízení všech záležitostí, a po pravdě řečeno nacházela meze pouze ve své vlastní vůli. Většinu měst a provincií zbavila až na pouhé zdání lokální vlády, jiným nenechala vůbec nic a Francouzi, kteří tvořili evropský národ s největší národní jednotou, byli již také národem, kde bylo správní řízení ze všech nejdokonalejší a kde to, co se od té doby nazývá centralizací, existovalo v nejvyšší míře.

Ukázal jsem, že ve Francii, kde zřízení nabývalo neustále despotických rysů, se nicméně zvyklosti a ideje stávaly v důsledku zvláštního kontrastu svobodnějšími. Svoboda mizela z institucí a udržovala se více než kdykoli jindy

v mravech. Zdálo se, že je lidem tím dražší, čím se její záruky zmenšovaly, a řeklo by se, že každý Francouz zdědil výsady, které byly odebrány velkým státním institucím.

Poté, co královská moc porazila své hlavní protivníky, zastavila se jakoby sama od sebe; zmírnila se právě v důsledku svého vítězství a zdálo se, že bojovala spíše proto, aby privilegia získala, než aby jich využívala.

Je velkým a častým omylem věřit, že se ve Francii duch svobody zrodil s revolucí roku 1789. Byl vždycky jedním z rozlišujících znaků národa. Avšak tento duch se zde projevoval v intervalech, tak říkajíc přerušovaně. Byl spíše instinktivní než promyšlený, nerovnoměrný a současně prudký i slabý.

Nikdy neexistovala hrdější a ve svých názorech a ve svých činech nezávislejší šlechta, než byla francouzská šlechta feudálních časů. Nikdy se duch demokratické svobody neprojevoval důrazněji a snad bych mohl říci divočeji než ve francouzských středověkých obcích a v generálních stavech, které se scházely s různým časovým odstupem až do počátku sedmnáctého století (1614).

Dokonce i když královská moc zdědila všechny ostatní moci, myšlení lidí se jí podřizovalo, aniž při tom ztratilo na síle.

Je třeba dobře rozlišovat fakt poslušnosti a její příčiny. Existují národy, které se sklánějí před svévolnými přáními panovníka, protože věří v jeho absolutní právo nařizovat. Jiné proto, že vidí pouze v něm představitele vlasti nebo obraz Boha na zemi. Některé z nich zbožňují královskou moc, která následuje po tyranii šlechty, a nacházejí v poslušnosti vůči ní určitý odpočinek spojený s potěšením a s vděčností. V těchto různých druzích poslušnosti se nepochybně setkáváme s předsudky, jež ukazují na nedostatek vzdělání a omyly ducha, nikoli na nízkost srdce.

Francouzi sedmnáctého století se podřizovali spíše království než králi a poslouchali ho nejen proto, že jej považovali za silného, nýbrž proto, že ho považovali za dobrotivého a legitimního. Měli, mohli se takto vyjádřit, svobodnou

zálibu v poslušnosti. Svou podřízenost také spojovali s trochou nezávislosti, pevnosti, jemnosti, náladovosti a popudlivosti, což dostatečně ukazovalo, že sice přijali pána, ale zachovali si ducha svobody. Ten král, který mohl bez kontroly disponovat majetkem státu, se často jevil jako bezmocný, když chtěl zasahovat do nejmenších detailů lidské činnosti nebo potlačit i nejbezávadnější názory. A v případě odporu byl pachatel lépe chráněn zvyky, než je často občan ve svobodných zemích zaštitěn zákony.

Tyto pocity a ideje však vůbec nechápou národy, jež byly vždy nezávislé, nebo i ty, které se nezávislymi staly. První je nikdy neznaly, druhé na ně již dávno zapomněly; ty i ony vidí v poslušnosti svévolné moci pouze hanebné poníženi. V národech, které ztratily svobodu poté, co ji ochutnaly, má poslušnost skutečně vždy tuto povahu. Často však do podřízenosti národů, které nebyly nikdy svobodné, vstupuje morální hodnota, kterou je nutno uznat.

Na konci osmnáctého století se duch nezávislosti, který byl vždy pro Francouze charakteristický, zvláště rozvinul a zcela změnil svou povahu. V osmnáctém století proběhla u Francouzů jakási proměna pojetí svobody.

Svoboda se totiž může vyvinout v lidském duchu ve dvou rozdílných formách. Je možno v ní vidět uplatnění obecného práva nebo užívání privilegia. Vůle být svobodný ve svých činnostech nebo v některých ze svých činností ne proto, že všichni lidé mají obecné právo na nezávislost, nýbrž proto, že já sám vlastním zvláštní právo zůstat svobodný, to byl způsob chápání svobody ve středověku a téměř vždy ve společnostech aristokratických, v nichž jsou životní podmínky velmi nerovné a v nichž lidský duch nakonec zahrnuje do počtu privilegií právo na užívání všech statků tohoto světa, protože si zvyk na privilegia jednou osvojil.

Toto pojetí svobody vztahující se pouze na člověka, který je vytvořil, nebo nanejvýš na třídu, k níž náleží, může existovat v národě, kde všeobecná svoboda neexistuje. Někdy dochází dokonce k tomu, že láska ke svobodě je u některých

jedinců tím živější, čím méně nezbytné záruky svobody platí pro všechny. Výjimka je tedy tím cennější, čím je vzácnější.

Toto aristokratické pojetí svobody vyvolává u těch, kteří je získali, přepjatý úsudek o jejich vlastní individuální hodnotě a vášnivou touhu po nezávislosti. Ta dodává egoismu energii a jedinečnou sílu. Pokud toto pojetí vzali za své jednotlivci, přivedlo je často k nejmimořádnějším činům; když je vzal za své celý národ, vytvořilo největší národy, jaké kdy existovaly.

Římané se domnívali, že mezi všemi národy se mohou jen oni těšit nezávislosti, a věřili, že právo na svobodný život jim nevzešlo od přírody, ale že jim je poskytuje Řím.

Moderní demokratické, a troufám si říci, spravedlivé pojetí svobody předpokládá, že každý člověk dostal od přírody dostatečnou inteligenci pro vlastní rozhodování, že se rodí s rovným a nezadatelným právem žít nezávisle na svých bližních ve všem, co se týká jen jeho samotného, a že svůj osud může řídit podle svého úsudku.

Od okamžiku, kdy toto pojetí svobody proniklo hluboko do vědomí nějakého národa a pevně se v něm usadilo, je už absolutní a svévolná moc pouze materiálním faktem, přechodným nahodilým jevem, neboť má-li každý absolutní právo na sebe sama, vyplývá z toho, že suverénní vůle může vycházet pouze ze sjednocení vůle všech. Od té doby ztratila také poslušnost své morální zdůvodnění a už neexistuje žádná střední cesta mezi mužnými a hrdými ctnostmi občana a nízkou servilností otroka.

Tou měrou, jak se ve státu vyrovnává společenské postavení, začíná přirozeně toto pojetí svobody převládat.

Nicméně, i když Francie již dávno vystoupila ze středověku a změnila v demokratickém smyslu své představy a své mravy, bylo feudální a aristokratické pojetí svobody ještě všeobecně přijímáno. Každý, kdo hájil svou individuální nezávislost proti požadavkům moci, měl mnohem méně na mysli uznání všeobecného práva než obranu svého zvláštního privilegia a v boji se opíral daleko méně o principy než

o fakta. V patnáctém století vytušili někteří odvážní duchové demokratickou ideu svobody, ta se však téměř ihned ztratila. Lze říci, že se tato transformace uskutečnila teprve během osmnáctého století.

Idea, že každý jednatel, a následně každý národ, má právo řídit své vlastní jednání, idea ještě nejasná, neúplně definovaná a špatně formulovaná, pozvolna pronikala do vědomí všech lidí. Ve formě teorie se ustálila ve vzdělaných vrstvách a jako jakýsi instinkt dospěla až k lidu. Vyplynul z toho nový a mocnější impuls směřující ke svobodě: náklonnost k nezávislosti, kterou Francouzi vždy měli, se tak stala racionálním a systematickým názorem, který se krok za krokem šířil a nakonec pro sebe získal i samu královskou moc. Ta byla sice vždy absolutní v teorii, ve svém chování však začala mlčky uznávat, že pocity veřejnosti jsou hlavní silou. „Své ministry jmenuji já,“ řekl Ludvík XV., „propouští je však národ.“ A když si Ludvík XVI. ve vězení vybavoval své poslední a nejtajnější myšlenky, říkal ještě *mi spoluobčané*, když mluvil o svých poddaných.*

V tom století bylo poprvé možno slyšet o všeobecných lidských právech, jejichž rovné využívání může každý člověk vyžadovat jako legitimní a neporušitelné dědictví, a o všeobecných přirozených právech, jež má užívat každý občan.

Když roku 1770, dvacet let před revolucí, mluvil Malesherbes jménem jednoho z prvních královských soudních dvorů, řekl králi: „Svou korunu máte pouze od Boha, Veličenstvo, nebráníte se však uspokojení z Toho, že za svou moc děkujete také dobrovolnému uznání svých poddaných. Ve Francii existuje několik neporušitelných práv, která náleží národu; vaši ministři se neodvážjí vám je popřít, a bude-li třeba je dokázat, odvoláme se pouze na svědectví Vašeho Veličenstva samého. Nikoli, Sire, navzdory všemu úsilí vás ještě nikdo nepřesvědčil, že není žádný rozdíl mezi francouzským státem a národem otroků.“

* Viz závěť Ludvíka XVI., napsanou v předvečer smrti.

A dále dodal: „Protože všechny zprostředkovatelské útvary jsou bezmocné nebo zničeny, zeptejte se národa samého, protože už je tu pouze on, komu byste mohl dopřát sluchu.“

Náklonnost ke svobodě se ostatně projevovala spíše v knihách než v činech, spíše v individuálním úsilí než v kolektivních aktivitách, v protestech, často dětinských a nerozumných, spíše než ve vážném a systematickém odporu.

Moc veřejného mínění, kterou si uvědomovali i ti, kdo se často stavěli nad ni, velmi kolísala mezi silou a slabostí: všemohoucí jednoho dne, téměř nepostižitelná zítra, vždy nepravdělná, náladová, neurčitá: tělo bez orgánů, stín suverenity lidu, spíše než suverenita lidu sama.

Mám za to, že tomu tak bude ve všech národech, které budou tíhnout ke svobodě a přát si svobodu dříve, než vytvoří svobodné instituce.

Netvrdím, že se lidé nemohou těšit nějakému druhu nezávislosti v zemích, kde svobodné instituce neexistují. K tomu stačí zvyklosti a veřejné mínění. Nemají však jistotu, že svobodni zůstanou, protože si nejsou nikdy jisti, zda vždy svobodni zůstat chtějí. Jsou období, kdy i národy nejzamilovanější do své nezávislosti dojdou tak daleko, že se na ni budou dívat jako na podružný objekt svého úsilí. Velká užitečnost svobodných institucí spočívá v tom, že udržují svobodu i v obdobích, kdy se jí lidský duch vzdalí, a že mu dodávají jakýsi druh vegetativního života, který je mu vlastní a poskytují mu čas, aby se ke svobodě navrátil. Právní formy umožňují lidem o svobodu ztratit přechodně zájem, aniž by proto o ni přišli. To je podle mne jejich hlavní přínos. Chce-li být nějaký národ rozhodně otrokem, nelze mu v tom zabránit. Myslím však, že existuje prostředek, jak jej udržet po nějakou dobu v nezávislosti, aniž se sám o to snažil.

Stát, v němž je relativně méně chudých a méně bohatých, méně mocných a méně slabých než v kterémkoliv jiném státě v tehdejší světě, národ, jehož se navzdory politice teorie

* Viz: Remontrances de la cour des Aides.

rovnosti zmocnila touha po rovnosti srdcí, země již lépe sjednocená ve všech svých částech než kterákoli jiná, podřízená ústřední moci, schopnější a silnější, v níž nicméně stále živý duch svobody nabyt v nedávném období povahy všeobecnější, systematictější, demokratičtější a neklidnější – to jsou hlavní rysy, kterými se vyznačuje fyziognomie Francie na konci osmnáctého století.

Když nyní po padesáti letech zavřeme knihu historie a posoudíme, co přinesl čas, zjistíme, že za tu dobu došlo k obrovským změnám. Avšak uprostřed všech těchto nových a neznámých jevů snadno rozeznáme tytéž charakteristické rysy, které nás překvapily před půlstoletím. Zveličujeme si tedy běžné působení francouzské revoluce.

Bez pochyby nebyla žádná revoluce mocnější, rychlejší, ničivější ani tvořivější než revoluce francouzská. Přece však bychom se velmi mylili, kdybychom věřili, že z ní vyšel francouzský národ zcela nový a že postavila budovu, jejíž základy před ní neexistovaly. Francouzská revoluce vytvořila množství vedlejších a podružných věcí a pouze rozvinula zárodky věcí základních. Ty zde byly už před ní. Uspořádala, zkoordinovala a zlegalizovala výsledky velkého procesu, ale tímto procesem sama nebyla.

Ve Francii byla rovnost životních podmínek větší než jinde. Revoluce tuto rovnost posílila a dala doktríně rovnosti formu zákonů. Francouzský národ opustil, ještě před všemi ostatními národy a úplněji než ony, systém roztržitosti a individuálnosti feudálního středověku. Revoluce dokončila sjednocení všech částí země a vytvořila z nich jedno tělo.

Ve Francii se výrazněji než v kterémkoli jiném státě světa ústřední moc zmocnila místní správy. Revoluce učinila tuto moc obratnější, silnější a podnikavější.

Francouzi pochopili dříve a jasněji než všichni ostatní demokratickou ideu svobody. Revoluce sama dala národu, ne-li ještě moc reálnou, tedy alespoň veškeré zdání svrchované moci.

Jsou-li tyto věci nové, jsou nové formou a vývojem, ne však v principu ani základu.

Nepochybují o tom, že všechno, co Revoluce učinila, by se bylo stalo i bez ní. Byla pouze násilným a rychlým procesem, který připojil politický stav ke stavu sociálnímu, činy k idejím a zákony k mravům.

Jakou část svého starého státu si Francouzi uchovali? Čím se staly elementy, z nichž se skládal klérus, třetí stav a šlechta? Jaká nová rozdělení vystřídala rozdělení staré monarchie? Do jakých nových forem se oděly aristokratické a demokratické zájmy? Jaké změny proběhly v pozemkovém vlastnictví a jaké byly jejich důvody? Jaké proměny se uskutečnily v ideách, návycích, zvyklostech a v celém duchu národa?

To jsou hlavní otázky, které budou předmětem následujících stránek.

Starý režim a Revoluce

PŘEDMLUVA

Kniha, kterou právě předkládám, rozhodně není historií Revoluce, historií, která byla zpracována s tak velkým leskem, že nepomýšlím na to, abych to zopakoval: je to studie o této Revoluci.

Francouzi vynaložili v roce 1789 největší úsilí, jaké kdy nějaký národ vynaložil, aby rozsekli takříkajíc ve dvě svůj osud a aby vyhloubili propast mezi tím, čím byli až dosud, a tím, čím chtěli být nadále. S tímto cílem se s největší obzřelostí snažili, aby nepřenesli do své nové situace nic z minulosti: uložili si všechna možná omezení, aby se formovali jinak než jejich otcové; neopomněli konečně nic, aby se změnili k nepoznání.

Vždy jsem si myslel, že v tomto ojedinelém úsilí uspěli Francouzi daleko méně, než se domnívala cizina, a především méně, než věřili oni sami. Byl jsem přesvědčen, že aniž si to uvědomili, zachovali si ze starého režimu většinu pocitů, zvyklostí, dokonce idejí, jejichž pomocí řídili Revoluci, která tento režim zničila. Aniž si to přáli, použili jeho trosky při budování stavby nové společnosti v takovém rozsahu, že k tomu, abychom lépe pochopili jak Revoluci, tak její dílo, museli bychom na okamžik zapomenout na Francii, kterou vidíme, a jít se zeptat do hrobky Francie, která už není. Prá-